

*Jon Grošelj***Oris prispevka sholastike k razvoju ekonomske misli**

Povzetek: Sholastika ni pomembno obdobje le za teologijo in za filozofijo, temveč tudi prispevek k poglobljeni analizi takrat porajajočih se družbenoekonomskih vprašanj. Ekonomska filozofija poznih sholastikov dosega visoko raven in napoveduje razcvet klasične politične ekonomije 18. stoletja. Kljub splošni skepsi do trgovanja, ki je razvidna tudi pri Tomažu Akvinskem, prepoznajo takratni filozofi prednosti tržnega sistema ali zasebne lastnine in pomembno prispevajo na področjih teorije vrednosti, pravične cene in plače, obresti, denarja in na mnogih drugih. Sholastična družbenoekonomska misel je (so)vplivala tudi na nastanek današnjega družbenega nauka Cerkve.

Ključne besede: sholastika, ekonomija, zasebna lastnina, delitev dela, vrednost, trgovanje, pravična cena

Abstract: **On the Role of Scholasticism in the Development of Economic Thought**

Scholasticism did not only importantly contribute to the disciplines of theology and philosophy, but also to the in-depth analysis of the socio-economic issues of the time. The economic philosophy of the late scholastics reached a high level of advancement and anticipated many of the achievements of the classical political economy of the 18th century. Despite the general skepticism about phenomena such as trade and money, which is e.g. evident in the philosophy of Thomas Aquinas, later philosophers recognized the benefits of the market system and made important contributions to the theorisation on value, fair price and wages, interest, money, etc. Moreover, they continue to bear influence on establishing the contemporary Catholic social teaching.

Key words: scholasticism, economy, private property, division of labour, value theory, trade, just price

1. Uvod

Če so cerkveni učitelji in filozofi prvih stoletij praviloma odklonilni do različnih trgovskih in denarnih fenomenov, se skozi stoletja razvije ekonomski nauk, ki je znanstveno in teološko doslednejši in bolj poglobljen. Z gibanjem srednjeveške sholastike se njeni misleci zlasti zaradi moralnoteoloških problemov in zaradi rasti trgovine vse bolj sprašujejo o družbenoekonomskih vprašanjih in zakonitostih in se opredeljujejo do njih. Predvsem s poznosholastično ekonomsko mislijo, ki do-

seže visoko stopnjo razumevanja, pa se začnejo ustvarjati prvi obrisi ekonomske znanosti novega veka.

Katoliška ekonomska misel se je bolj sistematično razvijala v srednjem veku, predvsem v okviru sholastike. Ekonomska filozofija se ni začela razvijati samostojno, temveč kot navezava na nekatera moralno-filozofska vprašanja, torej je produkt filozofsko-teoloških razprav prvih stoletij po Kristusu.

Vrhunec doseže katoliška ekonomska filozofija srednjega veka v 16. in v 17. stoletju z uveljavitvijo španske jezuitske šole, bolj znane kot šola iz Salamanke. Prav tukaj se razvijejo teoretični ekonomski koncepti in teorije, ki pomenijo znaten skok naprej tako v ekonomsko-analitskem kakor tudi v konceptualno-teoretskem okviru preučevanja ne samo ekonomskih, temveč tudi pravno-filozofskih vprašanj.

V Salamanki doživi sholastika (na področju ekonomske filozofije) svoj ustvarjalni vrh. Za razumevanje sholastične misli je bistvenega pomena vloga zasebne lastnine – po njihovo je to (naravnopravna) kategorija, ki je komplementarna človekovim temeljnim potrebam in pravicam (Drakopoulos in Gotsis 2004, 30).

Pri sholastični ekonomski misli je torej pomembna iz naravnega prava izhajajoča ekonomska filozofija, ki prepoznava, utemeljuje in postavlja temelje ekonomski znanosti novega veka.

2. Pogled Akvinskega na nekatera družbenoekonomska vprašanja

Približno petsto let pred Adamom Smithom je Akvinski poudaril pomen delitve dela (McGee 1990, 472). Ker imajo ljudje različne sposobnosti, je menil, da morajo delati tisto, kar so najbolj zmožni dobro opraviti. Delitev dela prinaša večjo učinkovitost in boljše zadovoljevanje potreb, saj »en človek ne more narediti vseh nalog, zahtevanih od družbe. Zatorej je nujno, da so različne osebe zaposlene z različnimi cilji. /.../ Diverzifikacija dela je posledica naravnih razlogov, kar pomeni, da so različni ljudje rojeni z danostmi in sposobnostmi za različne funkcije in načine življenja.« (472–3) Po njegovem je potreben nadzornik, ki usklajuje delovne naloge.

Poudaril je pomen zasebne lastnine, saj lastniki z njo bolje gospodarijo in kot posledica tega bolje zadovoljujejo svoje lastne potrebe; menil je, da to ni v nasprotju z naravnim pravom, temveč je dodatek k človekovemu svobodnemu odločanju.

Zasebna lastnina po njegovem omogoča posamezniku tudi večjo mero svobode. Zavedal se je problema neenakomerno porazdeljene lastnine, zato mora po njegovem obstajati regulator, da preprečuje zlorabe in ustvarjanje premoženja, ki je »v nasprotju z naravnim pravom«.

Zasebno lastnino so opravičevali tudi drugi sholastiki, ki so jo »najprej zagovarjali s svetopisemskimi razlogi, nato pa tudi z logičnimi in razumskimi kriteriji. Do-

kazovali so korist zasebne lastnine za razvoj človeštva. Učenjaki so s praktičnimi razlagami pokazali, da so dobrine v zasebni lasti uporabljene bolje kot tiste, katerih lastnina je skupna.« (Chafuen 2012, 48) Najbolj poglobljeno so se tega vprašanja lotili predstavniki španske šole iz Salamanke. Pomembno so k temu prispevali Leonardo Lessio (opozoril je, da veliko mest v Svetem pismu ne obsoja lastnine), Miguel Salon (skliceval se je na Avgušlina, ki je obsodil zavračanje sprejemanja premožnih v zgodnjo krščansko skupnost), Juan de Medina (opozoril je, da Jezus od apostolov ni zahteval, naj se odpovedo premoženju), Domingo de Soto (njegova kritika skupne lastnine je utemeljena na aristotelovsko-tomistični podlagi, delitev dobrin naj bi bila tako pogoj družbenega reda), Thomas de Mercado (zasebna lastnina ima učinek v večji skrbi in marljivosti), Juan de Mariana (izpostavil je osebni interes, ki je pomemben za ekonomsko blagostanje), Bartolomé de Albornoz (trdil je, da zasebna lastnina zmanjša možnost goljufij), Francisco de Vitoria (menil je, da zasebna lastnina omogoča moralno uporabo dobrin, in izpostavil, da to ni stvar božje milosti, temveč naravnega reda) ter številni drugi (49–75).

Zasebna lastnina v sholastičnem moralno-ekonomskem pojmovanju ni neodpravljava in absolutna pravica. Pod nekaterimi pogoji preide v občo korist in se torej njena zasebnost odpravi. Takšne so na primer situacije ogroženega življenja ali skrajne lakote. Kraja v teh primerih ni moralno sporno dejanje, saj je to vprašanje preživetja. Kljub temu sholastična ekonomska filozofija poudarja, da mora tisti, ki nekaj vzame (ima od nekoga korist), to vrniti, ko mu okoliščine dopuščajo – opraviti mora restitucijo (takšen pogled je razviden pri Tomažu Akvinskem).

Martin de Azpilcueta je menil, da je vsakdo dolžan povrniti sposojeno, tudi če ima svoje dobrine v drugem kraju ali jih je že porabil (81). Pozni sholastiki so poudarili pomen zasebne lastnine (kljub njeni relativnosti), saj je pogoj družbene pravičnosti in miru, menili pa so tudi, »da zasebna lastnina kljub temu, da je v skladu z naravnim pravom, ni utemeljena na njem. Sodili so, da je zasebna lastnina v skladu z drugimi naravnimi pravicami, kot sta življenje in svoboda. /.../ Zanimivo je, da je pri obravnavi naravnih pravic Adam Smith prišel do podobnega sklepa.« (250)

Izhajajoč iz naravnopravnega razmisleka, da so se pravice do zasebne lastnine razvile zaradi ohranitve življenja in svobode, lahko najdemo primere, ko so te pravice med različnimi subjekti v kontradikciji ali konfliktu. Takrat morata prevladati načeli življenja in svobode. Kljub temu velja, da mora oseba, ki se okoristi, vzeto vrniti (Woods 2005a, 97–101).

Akvinski se je opredelil tudi do drugih družbenoekonomskih tem. Oblast je po njegovem potrebna za regulacijo ekonomske aktivnosti, a mora biti omejenega obsega, saj bi bilo proti principu vladanja, če »može odvrta od svobodnega opravljanja svojih funkcij ali jih pri tem omejuje. /.../ Tako odločno posredovanje lahko za kratek čas opraviči samo določena nujnost.« (McGee 1990, 474)

Zagovarjal je koncept javnih dobrin, od katerih naj bi imeli korist vsi, torej tudi najrevnejši. Lahko bi trdili, da je s tem Akvinski predvidel nekakšen model social-

ne države s posameznimi javno dostopnimi dobrinami in storitvami in z nekakšnim prerazdeljevanjem dohodka od najbogatejših k najrevnejšim. Do trgovanja je bil Akvinski nezaupljiv, saj je menil, da pretirano trgovanje zamoti dušo s posvetnimi cilji in odvrača človeka od duhovnosti. Izhajal je iz koncepta starogrškega polisa, torej mestne države, ki je v največji meri samozadostna in tako neodvisna od trgovanja. Kljub temu je Akvinski priznaval pomen trgovanja, katerega odsotnost bi lahko pomenila vsesplošno pomanjkanje. Opredelil je tri vrste koristnega trgovanja: 1) hranjenje in skladiščenje blaga, 2) uvoz uporabnega blaga, ki ga država potrebuje in 3) transport blaga iz krajev, kjer ga je preveč, tja, kjer ga je premalo (Chafuen 2012, 138).

Država mora po njegovem trgovanje regulirati in dovoljevati, vendar pa ne spodbujati. Akvinski se je nekako dotaknil sodobnega problema nadvlade finančnega sektorja in vpliva kapitala na vseh ravneh človeške družbe (ta fenomen je Janez Pavel II. imenoval *ekonomizem*, ko se vse družbene sfere podredijo logiki trgovanja in kriteriju koristnosti).

Glede pravične cene je Akvinski menil, da bi ta cena morala pokrivati proizvodne stroške, vključevala naj bi tudi dobiček, določen na podlagi skupne ocene (*communis aestimatio*). Eden od ciljev določitve pravične cene je bilo onemogočanje nastanka monopolov, ki naj bi škodovali trgovini.

Akvinski je priznaval pomen tržnih sil, ki dokončno oblikujejo ceno. Čeprav je deloma spregledal koncept subjektivne teorije vrednosti, ki so jo utemeljili poznosholastični ekonomisti, je nakazal ta pomen, ko je poudaril, da »pravična cena ni določena natančno, temveč je določena z neko približno oceno. Cena je torej odvisna od lokacije, časa ali pa tveganja. /.../ Ne nakup ne prodaja po cenah, ki so odvisne od teh dejavnikov, ni nepravična.« (McGee 1990, 481)

Tako Akvinski kakor Duns Scot sta pri vprašanju pravične cene zagovarjala načelo dvojnega pravila. Prodajalec, ki je odvisen od večjih tveganj pri prodaji svoje dobrine, lahko kompenzira svojo izgubo z zaračunavanjem pribitka k tržni ceni. Strinjala sta se, da prodajalec greši, če prodaja po znatno višji ceni zgolj zaradi kupčeve izrazite želje po neki dobrini (Lowry 2003, 9–38).

Obresti je Akvinski videl kot nepotrebne in celo nemoralne. Izhajal je iz ideje o sterilnosti denarja, ki jo je utemljal že Aristotel. Denar je po njegovem namenjen le trgovanju, torej je neproduktiven. Plačevanje za njegovo uporabo je po njegovem zgrešeno. Menil je, da je prejemanje obresti za posojeni denar »samo po sebi nepravično, saj se s tem prodaja nekaj, kar ne obstaja. To jasno vodi do neenakosti, ki je nasprotna pravičnosti.« (McGee 1990, 482) Njegovo zavračanje obresti ni brezpogojno, dopuščal jih je ob prekoračitvi roka vračila posojila in kot možnost kompenzacije izgube ali škode. V 19. stoletju je ekonomist avstrijske šole Bohm-Bawerk v tako imenovani teoriji časovnih preferenc (angl. *time preference theory*) razložil smiselnost in razlog obstoja obresti (2009, 42). Ljudje naj bi raje prejeli denar danes kakor v nedoločeni prihodnosti. Akvinski se temu spoznanju približa v svojih razmišljanjih o trgovcu, ki vino eno leto stara in ga pozneje draže proda.

Sholastični teologi so imeli (podobno kakor Akvinski) do obresti večinoma odklonilen odnos, so se pa nekateri temu vprašanju posvetili bolj temeljito in markske odkrite upravičevali obresti. Bernardin Sienski je tako dopuščal prodajo časa, ko ga imamo za del neke dobrine. Upnik je upravičen sprejeti nagrado, ki mu je spontano prisojena. Obresti so tako izraz hvaležnosti za posojeni denar (pod podobnim pogojem jih je resda dopuščal tudi Akvinski). Felipe de la Cruz je jasno izrazil, da je v tem trenutku dostopni denar vreden več od prihodnjega. Posojilodajalec je tako upravičen dati nagrado (ki je izkaz hvaležnosti) za posojilo. Podobno so menili Francisco de Vitoria (odškodnina posojilodajalcu, če prej ni bila omejena v pogodbi), Luis Sarabia de la Calle (potreben je kriterij dobronamernosti), Molina, Rebelo in drugi. Anton iz Firenc in Leonardo Lessio sta celo menila, da ima posojevalec pravico, uveljaviti civilno obveznost za poplačilo svoje usluge. Luis de Alcalá je izpostavil, da mora dolжник nadomestiti izgubo, ki je posledica posojenega denarja, zato naj bi se po njegovem denar posojal kot trgovsko blago (Chafuen 2012, 236–40).

3. Pregled prispevka drugih sholastičnih ekonomskih mislecev

Chafuen je v svoji knjigi *Vera in svoboda* (2012) dobro pokazal, kako so že (pozn)sholastični moralno-ekonomski razmisleki napovedovali dognanja klasične politične ekonomije 18. stoletja. Ugotovitve o prispevku sholastikov k ekonomski teoriji potrjujejo tudi drugi pomembni ekonomski zgodovinarji. Joseph Schumpeter je menil, da so prav ekonomski misleci sholastike postavili temelj moderne analize in prišli blizu spoznanjem moderne ekonomske teorije (1997, 97). Poznosholastična misel je pravzaprav dosegla visoko spoznanje socialne in ekonomske znanosti, katere tradicijo v 20. stoletju nadaljuje znana avstrijska šola ekonomske misli z ekonomisti, kakor so Menger, Bohm-Bawerk, Mises in Hayek (Rothbard 2006, 73–4). Po mnenju Thomasa Woodsa je moderna ekonomska znanost (to spodbudi Smithova knjiga *Bogastvo narodov*) prišla do spoznanj, ki so jih že stoletja prej nakazali pomembni ekonomski zgodovinarji, vendar tega ni hotela priznati (2005b, 153).

Čeprav so dojemanje sholastične misli pomembno dopolnili že različni ekonomski zgodovinarji, zlasti De Roover in Schumpeter, je Chafuen nakazal jasne vzporednice med sholastično in klasično liberalno ekonomsko teorijo in ji s tem dal tudi zgodovinsko vrednost in relevantnost. Vendar pa pri njegovemu poskusu ni pomembno izločevanje drugih političnoekonomskih ali svetovnonazorskih teorij in pogledov, temveč poudarek, da ideje, »ki so porodile tako imenovano ›svobodno družbo«, niso bile rezultat kakšnega nenadnega procesa, spontane stvaritve. Bogastvo narodov Adama Smitha nosi denimo pečat številnejših zgodnejših del, na katere so spet vplivala še starejša. /.../ Obstajajo zanimive podobnosti, v določenih primerih tudi nasprotja med mislijo pozne sholastike in mislijo pomembnih modernih mislecev za svobodo. Kanal, po katerem so mnoge ideje katoliških mi-

slecev prešle do klasičnih avtorjev, so bila dela, ki sta jih napisala Hugo Grotius in Samuel von Pufendorf.« (Chafuen 2012)

Jean Buridan (rektor univerze v Parizu in eden najpomembnejših srednjeveških komentatorjev Aristotela) je pomembno prispeval k teoriji denarja. Pokazal je, da denar ni umetni produkt državne intervencije, temveč spontan in logičen produkt razvijajoče se trgovine in gospodarstva, torej posredno sredstvo menjave dobrin in storitev (Woods 2005b, 154). Izhajal je iz aristotelskega koncepta *indigentia*, ki ga je imel za »dejansko povpraševanje«. Stanje revščine je opredelil kot pomanjkanje, ki je dvopomensko: prvi pomen opredeljuje luksuzne dobrine, drugi pa potrebe. Buridan povzame pomen pojma *indigentia* kot želje, ki je podkrepljena z ekonomsko zmožnostjo uresničitve (Lowry 2003, 9–38).

Buridanovo dopolnilo je pomembno tudi zaradi razlikovanja med individualnim in agregatnim povpraševanjem; vrednost dobrine je navezal na agregatno povpraševanje, ki je odvisno od števila potrošnikov in od njihove kupne moči. Kupčev vrednotenje je torej odvisno od tržnega, ki je pogoj za tržno stanje. Vse to je vplivalo na razsvetljensko misel Nicholasa Barbona in Thomasa Hobbesa (ta je menil, da je trg najboljši določitelj vrednosti). Buridanov prispevek je poleg drugega pomembno vplival na avstrijsko ekonomsko šolo.

Pri teoriji denarja so sholastiki izhajali iz Aristotelove opredelitve denarja kot dobrine, ki olajša menjavo in zamenjavo. Na to se je pozneje oprl tudi Akvinski. Domingo de Soto je pri določitvi vrednosti denarja upošteval njegovo sestavo, kriterija kakovosti in plemenitosti kovine je upošteval tudi Martin de Azpilcueta. Bartolomé de Albornoz je izpostavil nihajočo ceno denarja, ne pa njegove vrednosti *per se* (Chafuen 2012, 115–8). Martin De Azpilcueta nadalje »ni zgolj pokazal, kako sprememba kakovosti denarja učinkuje na njegovo vrednost, temveč je tudi pravilno opozoril, da že navaden dvom v vrednost denarja (ki je lahko tudi posledica stalnega nihanja njegove vrednosti) zadošča, da se njegova vrednost tudi dejansko zniža« (119).

Nicolas Oresme, Buridanov učenec, je eden od prvih utemeljiteljev monetarne teorije, ki deloma velja še danes.¹ Prišel je do spoznanja o povezavi med povečanjem količine denarja v obtoku in zvišanem splošne ravni cen. Predlagal je, da se vlada ne vmešava v denarni sistem, to ima po njegovem lahko (če se zvišajo cene v gospodarstvu) negativne posledice za ekonomijo, povzroči pa tudi, da imajo ljudje manjši realni dohodek (Hulsmann, 2004). Podobno je ugotovil Luis de Molina; trdil je, da bodo cene dobrin višje, ko bo v obtoku več denarja (vrednost denarja bo torej manjša), prav tako je pa menil, da obilje dobrin (*caeteris paribus*) zniža njihovo ceno (Chafuen 2012, 121).

Z vprašanjem vrednosti denarja so se ukvarjali tudi drugi. Omeniti velja Thomasa de Mercada (po njegovem je nominalna vrednost denarja naključna), Juana de Mariana (opozoril je na to, da vrednost denarja znižujeta dva razloga: količina

¹ Oresme-Greshamov zakon, ki nosi ime tudi po angleškem ekonomistu, pravi, da bo v soobstoju dveh valut v ekonomskem sistemu, kadar razmerje med valutama določi država, tista valuta, ki je precenjena, izrinila podcenjeno iz obtoka.

denarja v obtoku ter šibkost in slabost denarja), Domingo de Sota (izpostavil je, da lahko vladar spreminja vrednost denarja, a si tega ne sme prevečkrat privoščiti) in Juana de Medina (menil je, da vladar resda lahko predpiše vrednost denarja, bo pa na koncu odločilen dejavnik nihanje vrednosti zaradi njegove kvalitete) (123–30).

Teorija inflacije, ki jo je izoblikoval Oresme, se potrdi v Španiji v 16. stoletju, ko pritok velikih količin vrednih kovin iz novega sveta povzroči dvig splošne ravni cen. Iz vsega tega ekonomisti pozne sholastike utemeljijo splošni zakon, ki pravi, da povečanje količine katerekoli dobrine vodi v znižanje njene cene. Nekateri to utemeljitev jemljejo kot prvi zapis kvantitativne teorije denarja (Woods 2005b, 156). Oresme resda ni poznal pomena monetarne politike kot vladnega instrumenta.

Kardinal Kajetan je v 16. stoletju prišel do spoznanj, ki so v svojem bistvu prvi zapis (sodobne) teorije pričakovanj. Po njegovem na vrednost denarja v nekem trenutku vplivajo pričakovanja prihodnjega stanja na trgu. Ljudje torej vrednost denarja razumejo v odnosu do možnih prihodnjih dejavnikov, kakor so vojne, neugodne vremenske razmere in podobno (Rothbard 2006, 34).

Eden najpomembnejših konceptov, do katerega so tudi pod vplivom Avguštinovega dela *Božja država* prišli misleci sholastike, je teorija subjektivne vrednosti. Razvila se je predvsem v poznosholastični misli, nakazali pa so jo že nekateri sholastiki 13. in 14. stoletja, na primer Akvinski in Olivi. Spoznali so, da vrednost ni določena samo s produkcijskimi stroški in s količino vložene delo, temveč tudi s posameznikovo subjektivno zaznavo vrednosti. Treba je pripomniti, da je teorija subjektivne vrednosti povzročila kar nekaj dvomov in bila tarča nemalo kritik, saj je vzbudila implicitni sum nadvlade trga in moralnega relativizma.

Teorija subjektivne vrednosti je bila uporabljena tudi kot podlaga za določanje pravične cene; to je že Akvinski opredelil na podlagi skupne ocene na trgu (*communis aestimatio*), s tem pa je soglašal tudi Bernardin Sienski. Pri ugotavljanju pravične cene sholastiki resda niso dvomili o pravici javnih avtoritet do vmešavanja, predvsem v izrednih okoliščinah (De Roover 1955, 161–90).

Frančiškanski duhovnik Pierre de Jean Olivi je predlagal teorijo vrednosti, utemeljeno na subjektivni zaznavi koristnosti, iz tega pa je izpeljal, da mora pravična cena tako izhajati iz interakcije med zaznано vrednostjo predmeta na eni ter produkcijskimi in delovnimi stroški na drugi strani. Njegovo teorijo je pozneje dodelal Bernardin Sienski.

Njuna dognanja v celoti prevzamejo pozni sholastiki, eden od njih, Luis Saravia de la Calle, je zapisal, da tisti, ki »merijo pravično ceno s stroški dela ter proizvodnih sredstev /.../, tisti so v zmoti. /.../ Pravična cena namreč izhaja ali iz obilja ali pa iz redkosti dobrin, trgovcev ali denarja na trgu.« (Rothbard 1976, 55)

Koncept subjektivne vrednosti in pravične cene sta dodatno argumentirala jezuita Lugo in Molina. Molina je menil, da »pravična cena dobrin ni določena na podlagi koristnosti, dani od človeka /.../, odvisna je – *caeteris paribus* – od relativnega zaznavanja vsakega človeka, ki je določeno na podlagi njegovega cenjenja

te dobrine. To pojasni, zakaj je pravična cena dragulja, uporabnega samo za okrasitev, višja od velikih količin mesa, vina, kruha, konj, tudi če je uporabnost teh dobrin večja od uporabnosti dragulja.« (64)

Carl Menger, pripadnik avstrijske šole, izhajajoče iz tradicije pozne sholastike, je to razložil s spremembo preferenc ljudi. Recimo, da povpraševanje po tabaku nenadoma pade na ničelno stopnjo. Posledica tega je, da tudi vsi produkcijski faktorji, kakor denimo visokotehnoški stroj v proizvodnem procesu, postanejo nepotrebni, njihova vrednost, določena subjektivno, tako postane nična (2007, 64–6).

Karl Marx je pravično ceno določil po načelu produkcijskih faktorjev, potrebnih za proizvod neke dobrine, na primer število ur dela. Vendar pa ni upošteval stopnje produktivnosti delovne ure. Čeprav je Marx pozneje priznaval pomen subjektivne zaznave vrednosti, ji je pripisoval manjši pomen, kakor ga ima v resnici, trdil je namreč, da subjektivna zaznava vrednosti vpliva na ceno, določena pa je na podlagi produkcijskih stroškov (Reisman 1996, 77–80).

Če upoštevamo poznosholastične sklepe, lahko rečemo, da je Marx svojo teorijo pravične cene zastavil v obrnjenem vrstnem redu. Podcenjeval je – podobno kakor začetnik ekonomske znanosti Adam Smith – koncept vrednosti, ki temelji predvsem na subjektivni določenosti.

Zanimiva je razlika v aplikaciji različnih teorij vrednosti v katoliških in v protestantskih državah. Če je v katoliških državah tedanjega časa odobravanje žela predvsem teorija subjektivno določene vrednosti, je v protestantskih prevladal pomen objektivne vrednosti dobrin. Ekonomski zgodovinar Emil Kauder je v delu *Zgodovina marginalne koristnosti* dokazal, da je na to pomembno vplival protestantski mislec Jean Calvin s svojim povečevanjem dela kot sredstva molitve (1965, 5–6). Zapisal je tudi, da je kalvinistično dojemanje koncepta dela pomembno vplivalo na ekonomista takratne klasične šole Adama Smitha in Johna Locka, ki sta poudarjala pomen dela v produkcijskem procesu.

V Italiji je Ferdinando Galiani poizkusil dokazati, da je cena določena s tremi dejavniki: z redkostjo dobrine, s koristnostjo in s subjektivnim pripisovanjem vrednosti. Ta teorija pozneje močno vpliva na francoske fiziokrate, dostikrat ocenjene kot začetnike ekonomske znanosti.

Sholastiki so nadalje poudarili pomen (mednarodnega) trgovanja (Baecck 1994, 190–1). Trgovanje so imeli za moralno nevtralen fenomen, ki ga pa zlahka spridi človeška narava. To je dejavnost človeške vrste, ki je na neki točki razvoja »začutila potrebo izumiti nove oblike trgovanja, med katerimi je najbolj hvalevredna prav trgovina – čeprav je ni stvari, ki je človeška skopost ne bi izpridila« (Soto 1968, 541). Juan de Mariana je prav tako videl prednosti trgovanja, pri tem pa se je skliceval na nekatere podobne razloge kakor Adam Smith: naravna nujnost poraja človeške potrebe, ki jih učinkovito lahko zadovoljujemo le v kontekstu delitve dela in izmenjave dobrin (Chafuen 2012, 140).

Potrebnost in upravičenost mednarodne trgovine so sholastiki utemeljili s ko-

ristmi, ki jih takšna trgovina prinaša obema stranema. Mednarodna menjava lahko poveča slogo ter soodvisnost držav in skupnosti. Menili so, da morajo mednarodno trgovino »urejati pravne norme, utemeljene na naravnem pravu« (143). Posebno se je temu vprašanju posvetil Francisco de Vitoria (resda tudi eden od utemeljiteljev mednarodnega prava), ki je odločno zagovarjal ekonomsko svobodo in poudarjal pomen prostega trga. Pri svojem zagovoru mednarodnega trgovanja je temeljil tako na večnem, naravnem kakor na pozitivnem zakonu (*ius gentium*). Leonardo Lessio je zatrdil, da bi morali tisti, ki tuje trgovce izženejo, državljanom (zaradi dviga cen) izplačati odškodnino (147).

Poleg Vitoria so številne prednosti mednarodne trgovine videli tudi Luis de Molina (poudaril je razliko v cenah dobrin med trgujočimi državami, v vsaki velja posebna skupna ocena), Cristóbal de Villalón (menil je, da je glavni razlog mednarodnega povezovanja presežek neke dobrine, ki jo država izvozi in v zameno pridobi tisto, ki ji je primanjkuje; to ustvarja soodvisnost med državami in kraljestvi), Juan de Mariana (izpostavil je uvozne davke, ki ščitijo domače trgovce, hkrati pa je opozoril, da morajo biti zmerni, saj izmenjava dobrin med narodi ne sme biti okrnjena), Bartolomé de Albornoz (trgovska menjava je zanj najbolj naravna oblika človeškega povezovanja različnih držav in kultur) in številni drugi (143–7). Sholastiki so bili torej trgovanju večinoma naklonjeni, saj povezuje svet in omogoča izmenjavo dobrin.

Dobiček (možna posledica trgovanja) je moral po sholastičnem nauku ustrezati tistim kriterijem, ki ga upravičijo, to je: »le takrat, ko je izviral iz nakupa ali prodaje po pravični ceni, torej po tržni ceni brez goljufanja, prisile ali monopola« (218). Akvinski je opredelil, da mora dobiček (ki je *negotiationis finis*, cilj trgovske dejavnosti): 1) pokrivati stroške trgovčeve družine in biti povračilo za njegovo delo, 2) biti namenjen pomoči revnim, 3) zagotavljati deželi nujne dobrine, 4) biti produkt izboljšav izdelka, a je lahko hkrati tudi posledica nihanja cen ali tveganja za prevoz in skladiščenje (224–5).

Do problema dobička so se opredelili številni sholastiki, med njimi Duns Scot (dopuščal je višje cene, s katerimi si proizvajalec povrne stroške), Bernardin Sienški (trgovec lahko prodaja po ceni, ki velja v neki deželi, tudi če je blago kupil ceneje), Antonio de Escobar (dobiček je hvalevreden, dokler ni v ozadju laž, goljufija ali izsiljevanje) in Juan de Medina, ki je možnost dobička vezal na tržne razmere in na splošno raven cen, zatorej ni nujna posledica proizvodnih stroškov (226–34). Kadar se na trg vmeša država in določi prodajno ceno, to resda bolj natančno opredeli pričakovani dobiček, vendar sta pri tem de Medina in de Mariana opozorila na zlorabo, saj tisti, »ki se ob polomu svojega podjetja oprimejo oblasti kot brodolomci skale in skušajo svojo stisko rešiti z državno pomočjo, so zelo škodljivi in jih je treba zavriniti ter se jim previdno izogniti« (de Mariana 1950, 532).

Delavec ni zgolj »govoreče orodje«, temveč mora biti tudi primerno plačan. Sholastiki so področje plač dojemali v kontekstu izmenjevalne pravičnosti. Pravično plačo so utemeljevali na podlagi tržne ocene ali pa svobodne privolitve in niso zagovarjali tega, da bi morala pokrivati vse življenjske stroške delavca in njegove

družine (to podpre, recimo, enciklika *Rerum novarum*, 1891), to pa nakazuje nekatera razhajanja med mislijo sholastikov in družbenim naukom Cerkve (Woods 2005a, 97–101). Antonin iz Firenc je strogo obsodil primere, ko delavec za svoje delo ni pravično plačan, jasno je izpostavil, da je »delodajalec dolžan prodati svoje dobrine, četudi z izgubo, če ne more priskrbeti plače v skladu z veljavno zakonodajo« (Chafuen 2012, 213).

Za Akvinskega je bila plača »naravno plačilo za delo, prav tako kot njegova cena, *quasi quoddam pretium ipsius*« (203). Bernardin Sienski je trdil, da je bolje izšolanih imeti manj, saj si zato zaslužijo boljšo plačo. Antonin iz Firenc je znesek določal na podlagi skupne ocene vrednosti, za Dominga de Sota pa je bila pravična vsaka plača, ki je svobodno sprejeta. Luis de Molina je opozoril na nujnost upoštevavanja okoliščin (najnižja plača, ki jo nekdo prejema za podobno delo), nekaj takšnega je zagovarjal tudi kardinal Juan de Lugo (pri tem pa je delavcem odrekel nadomestilo za čas bolniške odsotnosti). Leonardo Lessio je poudaril zakon ponudbe in povpraševanja in menil, da bi moral ta kriterij veljati tudi za višino plač državnih uslužbencev. Kadar delodajalec sprejme delavca iz usmiljenja, to (po Lessiu) upraviči tudi plačo, ki je nižja od najnižje na trgu (205–12).

Neobstoj pravice do prostega trgovanja in izmenjave dobrin lahko privede do monopolnih družbenoekonomskih struktur. Sholastiki so monopole vsaj posredno obsojali in jih imeli za izkrivljanje družbenih razmerij, pri tem pa je zanimivo, da redkokdaj – če sploh – omenjajo cehovska združenja in njihovo organizacijo (De Roover 1955, 161–90).

Luis de Molina je označil monopol kot tisto stanje trga, ko je pravica do prodaje nekega določenega blaga dodeljena le eni ali nekaj osebam. Leonardo Lessio² je menil, da morajo vladarji povrniti škodo, ki bi nastala ob izključitvi tujih trgovcev iz neke skupnosti. Monopolizacijo je imel za grožnjo, ki prinaša kopico negativnih (stroškovnih) učinkov in slabšanje razmer za prebivalstvo. Juan De Mariana je zagovarjal stališče, da kralj nima pravice razsojati glede dobrin ljudi in si jih tudi ne sme prisvojiti (niti deloma niti v celoti). Sprašuje se na primer, ali bi bilo legalno, da bi prišel kralj k nekemu v skedenj, kjer bi si prisvojil polovico žita in to upravičil lastniku s tem, da bi mu dovolil prodati preostalo polovico po dvakratni ceni (Chafuen 2012).

Kljub nasprotovanju sholastiki monopolov niso zavračali brezpogojno. Obstoj enega samega ponudnika nekega blaga jim še ni zadostoval kot kriterij za obsodbo. Obstajajo nekatere izjeme, ki upravičujejo njihov obstoj, saj so »monopoli, ki jih določi pristojna oblast, upravičeni le, če so v korist države. Kot primer so navajali zakone o patentih in avtorskih pravicah, ki so jih upravičevali z blaginjo in s koristmi, ki jih tiskarji in pisatelji prinašajo državi, Lessio je pojasnil, da lahko vladar podeli privilegije, če upošteva dobre razloge. /.../ Molina je upravičeval tudi nekatere monopole, ki so nastali z dovoljenjem vladarja.« (186) Pedro de Aragón je razvil pogled, po katerem takrat, ko trgovec kupuje in prodaja po pravični ceni

² Lessio pojasni monopole bolj natančno: razlikuje med tistimi, ki so: 1) sad zarot, 2) posledica vladarjeve odredbe, 3) poskus, da nekdo pokupi vse blago, in 4) nastali zaradi omejitve uvoza (Chafuen 2012, 185).

(*iustum pretium*), monopol ni nepravičen, obsodi ga pa, če je razlog v zlorabi položaja in v omejitvi uvoza (189).

Sholastiki so se (poleg že omenjenih) izrekli še o mnogih drugih vprašanih: o javni porabi, o obdavčitvi, o bančništvu, o vlogi države in se s tem dotaknili glavnih tem, ki določajo ekonomski in politični ustroj družbe.

Ekonomsko raziskovanje salamanške šole lahko povzamemo na podlagi naslednjih predpostavk, ki jih je izpostavil Gomez Camacho in veljajo za ekonomske subjekte: nimajo popolnega znanja o razmerah na trgu,³ odločajo se na podlagi racionalnega predvidevanja verjetnosti in negotovosti in na podlagi ekonomsko-socialne pravičnosti (ne povečujejo koristnosti v največji možni meri) ter nepredvidljivo in mehansko, pri tem pa subjektova pozicija v času ni pomembna (1998, 503–61).

Salamanška šola je, skratka, poudarjala pomen ekonomskega raziskovanja kot vpogleda v ekonomsko delovanje sistema in vedenja ekonomskega subjekta, ki deluje na podlagi moralnih dolžnosti v povezavi s svobodno voljo, z vero in z razumom. Vse pa mora biti utemeljeno na naravnem pravu.

Ekonomijo so sholastiki dojemali kot del etike; etika določa pravila izmenjevalne in razdeljevalne pravičnosti. Francisco de Vitoria je menil, da govorimo pri izmenjevalni pravičnosti o enakosti med zasebniki, ki kupujejo in prodajajo, pri razdeljevalni pa o pravičnosti med državo ali skupnostjo in zasebnikom. Domingo de Soto je (v komentarju Aristotelove *Etike*) poudaril pomen razdeljevalne pravičnosti, ki je pogoj delitve skupnih dobrin, vendar je opozoril, da te vrline marsikateri vladar ne obvlada in si prisvaja tisto, kar je namenjeno v obče dobro. Kot zgled kršenja razdeljevalne pravičnosti je Martin de Azpilcueta izpostavil nepravično (previsoko) zaračunavanje davkov, Pedro de Ledesma pa je s tem mislil predvsem na neenakost med posamezniki (dajanje prednosti nekomu zaradi nepravičnega razloga) (Chafuen 2012, 195–9).

Ena ključnih razlik med današnjo ekonomsko teorijo in sholastiki je, da so se sholastiki vprašani lotevali s pravnega vidika, torej so visoko vrednost pripisovali formalizmu, iz tega izhajajoč, so ekonomska razmerja dojemali v njihovi pogodbeni razsežnosti. De Roover je sholastikom očital, da so zaradi moralnoteološke narave razprav o ekonomski stvarnosti preveč premišljevali v obliki »najstva« (kar naj bi bilo) in premalo upoštevali realno stanje (1955, 161–90).

Zaton sholastične družbenoekonomske misli je povzročilo prepočasno prilaganje novoveški družbeni stvarnosti in novim metodološkim pristopom k ekonomskemu raziskovanju. Nekateri avtorji menijo, da je bila sholastična ekonomska filozofija pravzaprav omejena s teološkimi okviri znanstvene in moralne filozofije in da je bila v svojem temelju nefleksibilna in nepripravljena na spremembe in na dinamizem novega veka (Landreth in Colander 2002).

³ Ta predpostavka je veliko bolj »realistična« kakor postavka *homo economicus*, ki je danes ena od vodilnih v ekonomski teoriji (vpeljal jo je že John Stuart Mill), govori pa o popolnoma obveščinem ekonomskem subjektu, ki se odloča zgolj na podlagi zasledovanja svoje lastne koristi.

Laudan poudari novost merkantilizma, ki se v nasprotju z sholastiko kaže v osredotočanju na druga – monetarna in zunanjetrgovinska – vprašanja, v večji vlogi razuma namesto teološke abstrakcije in v svetovnonazorski usmeritvi, neodvisni od teološko utemeljene razprave (1984, 26). Z nastopom novega veka se ekonomska misel začne osamosvajati in postajati laična znanost, večinoma utemeljena na empirični analizi.

4. Sklep

Sholastika ima pomemben vpliv na vznik novoveške ekonomske misli, kljub temu pa je bila njena vloga (na ekonomskem področju) pogosto spregledana. Pomanjkljivosti sholastične ekonomske misli nas ne smejo odvrniti od dognanj, ki so napovedovala dosežke moderne ekonomske teorije.

Schumpeter, De Roover, Chafuen in drugi so pokazali na zgodovinski doprinos sholastičnih mislecev, ki so že razumevali pomen prostega trga in ekonomske svobode kot temeljev družbene blaginje. Kljub temu ni mogoče trditi, da so sholastiki prostotržni družbeni model zagovarjali brezpogojno, saj so predvideli številne moralne dileme takšne družbene ureditve (Chafuen 2012, 318).

Pomembno je prispeval že Akvinski, ki je prepoznal prednosti zasebne lastnine in zagovarjal pomen delitve dela in svobode trgovanja (kljub opozarjanju na možne nevarnosti). Šola iz Salamanke je dosegla vrh takratnega sholastičnega družbenoekonomskega razpravljanja; ekonomski zgodovinarji prepoznava, da sto to prva resna in analitična razmišljanja o ekonomskih vprašanjih tistega časa (Drakopoulos in Gotsis 2004, 27). Takratni misleci so se (kakor je bilo pokazano) veliko ukvarjali z različnimi ekonomskimi fenomeni in zanje ugotavljali naravnopravno, moralnoteološko in družbeno upravičenost.

Sholastiki so se v marsičem približali misli klasičnih liberalnih avtorjev, a je kljub temu med prvimi in drugimi bistvena razlika; sholastični misleci so izhajali iz krščanske ontologije in eshatologije, to pa ne velja za razsvetljensko misel klasičnih liberalcev.

Reference

- Baek, Louis.** 1994. *The Mediterranean Tradition in Economic Thought*. London: Routledge.
- Bohm von Bawerk, Eugen.** 2009. Capital and Interest: A Critical History of Economical Theory. Washington: Bibliolife.
- Chafuen, Alejandro A.** 2012. *Vera in svoboda: krščanske korenine tržnega gospodarstva*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- De Mariana, Juan.** 1950. *Del Rey y de la institución real*. Madrid: Ediciones Atlas.
- De Roover, Raymond.** 1955. Economics: Survival and Lasting Influence from the Sixteenth Century to Adam Smith. *The Quarterly Journal of Economics* 69:161–190.
- De Soto, Domingo.** 1968. *De iustitia et iure*. Madrid: IEP.
- Drakopoulos, Stavros A., in George Gotsis.** 2003. A Meta-theoretical Assessment of the Decline of Scholastic Economics. *History of Economics Review* 40:19–45.

- Gomez-Camacho, Francisco.** 1998. *Later Scholastics: Spanish Economic Thought in the XVIth and XVIIth Centuries*. Leiden: Brill.
- Hulsmann, Jörg G.** 2004. Nicholas Oresme and the First Monetary Treatise. *Mises Daily*, 18. 4. [Http://www.mises.org/story/1516](http://www.mises.org/story/1516) (pridobljeno 15. 10. 2013).
- Kauder, Emil.** 1965. *A History of Marginal Utility Theory*. Princeton: Princeton University Press.
- Landreth, Harry, in Colander, David.** 2002. *History of Economic Thought*. Boston: Houghton Mifflin.
- Laudan, Larry.** 1984. *Science and Values: The Aims of Science and their Role in Scientific Debate*. Berkeley: University of California Press.
- Lowry, Todd.** 2003. Ancient and Medieval Economics. V: Warren Samuels in Jeff Biddle, ur. *A Companion to the History of Economic Thought*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- McGee, Robert W.** 1990. Thomas Aquinas: A Pioneer in the Field of Law and Economics. *Western State University Law Review* 18:471–483.
- Reisman, George.** 1996. *Capitalism*. Ottawa: Jameson Books.
- Rothbard, Murray N.** 1976. *New Light on the Prehistory of the Austrian School*. Kansas City: Sheed & Ward.
- . 2006. *An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Schumpeter, Joseph A.** 1997. *History of Economic Analysis*. London: Routledge.
- Woods, Thomas E.** 2005a. Faith and Liberty: The Economic Thought of the Late Scholastics. *Journal of Libertarian Studies* 19:97–101.
- . 2005b. *How the Catholic Church Built Western Civilization*. Washington: Regnery Publishing.